

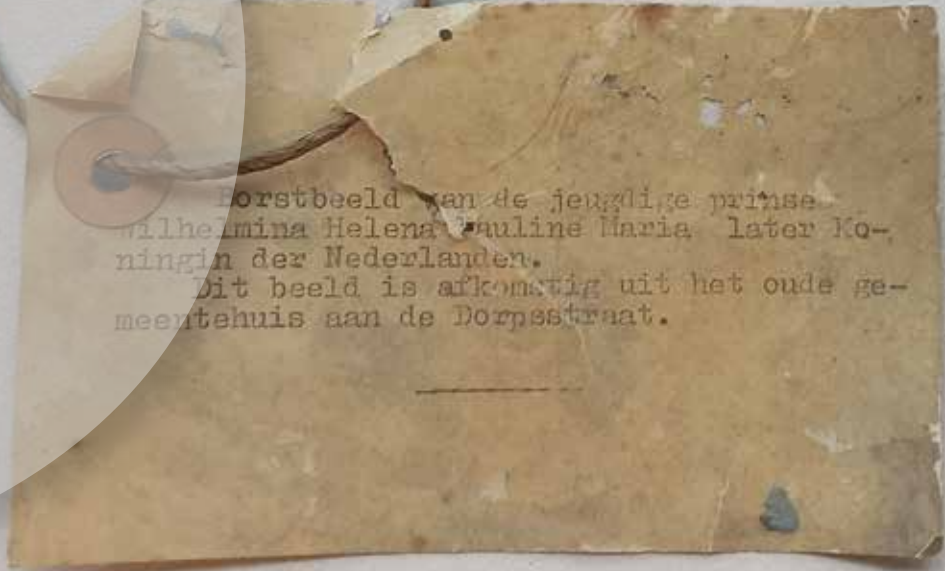
Seijst

Uitgave van het Zeister Historisch Genootschap

2022-IV

Contractpensions in Zeist Het openbaar slachthuis

Het verborgen kerkje Breekbaar prinsesje

Dorstbeeld van de jeugdige prinsse
Wilhelmina Helena Pauline Maria, later Ko-
ningin der Nederlanden.
Dit beeld is afkomstig uit het oude ge-
meentehuis aan de Dorpsstraat.

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar.

Jaargang 52 nummer 4, December 2022.

Drukwerk: Drukkerij Gregorius, Utrecht.

REDACTIECOMMISSIE

D. van de Kamp, mw. H. Verheijden, mw.
M. Vermeulen, mw. F. de Vrijer, mw. M.
Wagenaar, redacteuren en J.P. van 't Sant,
hoofdredacteur

VORMGEVING

M. Slappendel

REDACTIEADRES

Postadres: Postbus 342, 3700 AH Zeist

E-mail: info@zhg.nl

BIJDRAGEN AUTEURS

Informatie over het aanleveren van kopij:
www.zhg.nl

LEDENADMINISTRATIE

Aanmeldingen van nieuwe donateurs
en adreswijzigingen kunnen schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700
AH Zeist. Het kan ook via het e-mailadres:
info@zhg.nl.

IBAN: NL95 INGB 0003 8403 83

WEBSITE

www.zhg.nl

Legaat of lijfrenteschenking:
ANBI-beschikking
nummer 55 537

Contractpensions in Zeist 95

Op een dag werd er aangebeld. Er volgde een verrassende huisbezoeking en er ontstond daarover een briefwisseling. De aanleiding van dit alles was de repatriëring van een gezin uit Nederlands-Indië, begin jaren 50 van de vorige eeuw en hun huisvesting in een zogenaamd contractpension.

Het openbaar slachthuis 103

Dit artikel beschrijft de voorgeschiedenis van het openbaar slachthuis in Zeist en de stichting ervan door de gemeente in 1929. Door te hoge kosten wordt het slachthuis in 1971 afgestoten en verkocht aan de Biltse firma Hensbergen. O.a. door stankproblemen wordt uiteindelijk het slachthuis in Zeist gesloten en het verhuist naar Utrecht.

Het verborgen kerkje 109

De weduwe van de 19^e-eeuwse kunstschilder Breitner woonde aan de Dalweg. Ze was lid van de geloofsgemeenschap Bethel. In haar achtertuin werd een kerkje gebouwd voor de gemeenschap.

Breekbaar prinsesje 112

In de collectie van het ZHG bevindt zich een gipsen borstbeeld van een jong meisje. Wie is dit?

Contractpensions in Zeist en wat dat betekende.

Opvang van migranten en vluchtelingen.

Op de foto staat rechts meneer Van N. die in de achtertuin het gezelschap voorleest of zangles geeft. Annelies Hazenberg is het langste meisje met de pony, in het midden achteraan met haar linkerhand op haar moeders schouder.

ALLE FOTO'S UIT DE
COLLECTIE VAN ANNELIES
HAZENBERG

Annelies Hazenberg, Margreet Wagenaar

In 2022 heeft Zeist 1000 vluchtelingen opgenomen, 300 uit de Oekraïne, 500 uit Afghanistan en 200 uit andere landen.¹

Seijst
2022
IV-95

Tussen 1945 en 1968 kwamen de repatrianten uit Indië naar Nederland.

De 1^e golf kwam tussen 1945 en 1949, ± 65.000, voornamelijk mensen uit de kampen.

De 2^e golf, 1949-1952. Door de onafhankelijkheid van Indonesië op 27 december 1949 vertrokken ambtenaren van het Nederlands-Indisch gouvernement, ook KNIL-personeel en onderwijs- en medisch personeel, bij elkaar meer dan 80.000 personen.

De 3^e golf, 1952-1957. Er ontstond een vijandige houding tegenover Nederlanders en daarom vertrokken ongeveer 85.000 mensen.

De 4^e golf, 1958-1961. Iedereen met een Nederlands paspoort moest vertrekken plus meer dan 25.000 spijtoptanten [*red.:* mensen die na de onafhankelijkheid voor de Indonesische nationaliteit kozen, maar dat achteraf betreurden].

De 5^e golf, 1961-1968. Uit Nieuw-Guinea ± 78.000 mensen.

De repatrianten gingen per boot en later ook per vliegtuig naar Nederland.

Volgens De Jong zijn er in totaal

Bij de voordeur van het pension staat Mevrouw J.A. Hazenberg -von Winkelmann met haar kinderen Annelies en Marc.

waarschijnlijk 250.000 mensen voorgoed uit Indonesië naar Nederland verhuisd.² De schattingen lopen nogal uiteen Bij De Jong 250.000, anderen zeggen 400.000 of misschien zelfs 500.000 mensen. Een aantal repatrianten vertrok weer uit Nederland, hoeveel is niet bekend. Zij gingen o.a. naar de VS, Canada of Australië.

HUISVESTING VAN DE REPATRIANTEN

De repatrianten werden overal in Nederland ondergebracht, vaak bij familie. Als dat niet mogelijk was werd andere huisvesting gezocht door de overheid. Pensions werden tijdelijk door de overheid gehuurd en werden daarom contractpensions genoemd. In Nederland zijn waarschijnlijk 800 contractpensions geweest.

Er werden ook mensen gehuisvest in vakantieparken, hotels, kazernes, alle grote en kleine gebouwen die beschikbaar waren, zelfs voormalige concentratiekampen. Dat laatste moet moeilijk zijn geweest voor de mensen die uit de jappenkampen kwamen. De repatrianten moesten hun eigen overtocht betalen en ook hun onkosten zoals kleren, voeding en logies. Wie dat niet kon betalen, kon het geld lenen van de overheid en moest dat geld later terugbetalen. Op de Utrechtse Heuvelrug zijn naar verhouding veel mensen uit Nederlands Indië/Indonesië gehuisvest omdat deze streek allang veel toeristen trok. Er waren daarom veel pensions. Niet alleen in Zeist

maar ook in Driebergen, Doorn, Amerongen en Leersum met 8 contractpensions. Zeist sprong er wel uit met 130 pensions en 8 hotels.

HOE IS HET LEVEN ALS VLUCHTELING?

De laatste tijd is het kommer en kwel met de opvang van vluchtelingen in Nederland. Hoe was dat met andere keren dat er veel vluchtelingen kwamen? Hoe was dat bij voorbeeld met de repatrianten uit Indonesië?

Er is weinig informatie over de opvang van de repatrianten in Zeist.

In *Herinneringen aan de Voorheuvel* wordt beschreven dat Zeist het tweede Den Haag wordt genoemd omdat er zo veel repatrianten woonden. ‘Omdat het Nederlandse eten zo anders is, begint een vishandel op de Voorheuvel een Toko Djempol. Door het vertrouwde eten assimileert de “Indischman” en went de “Hollander” aan de exotische geuren.’³

Mevrouw Hanneke Staal woonde ongeveer een jaar op Hoog Beek en Royen. Dat was toen een uitgewoond gebouw, eerst door de Duitsers en later door de Canadezen. Er zat geen glas meer in de ramen. De Stichting Pelita (Maleis voor olielampje) bouwde huizen voor repatrianten met een gevelsteentje boven de voordeur, ook 10 huizen in Zeist op de Koppelweg. Hannekes moeder kreeg in 1949 een Pelita huis. Het bezoek van een sociaal werkster van de marine, juffr. Spangers, gaf veel steun aan Hannekes moeder. Door haar kregen de kinderen via

het ministerie van CRM (cultuur, recreatie en maatschappelijk werk) toegang tot verenigingen en sportverenigingen.⁴

Erg veel meer informatie is er niet. Maar ik, Margreet Wagenaar, heb toevallig een verslag van het verblijf van een familie die in 1953 in een contractpension in Zeist woonde.

EEN BEZOEK EN EEN BRIEF

Sommige ontmoetingen blijven je om een of andere reden altijd bij. De mevrouw die met haar broer in 2004 op een zomermiddag onze tuin inkeek omdat ze zo graag het huis wilde zien waar ze als kind een tijd gewoond had, heeft veel indruk op mij gemaakt door haar relativerend vermogen. Ze had er niet erg luxe gewoond, ze woonde met haar ouders en haar broertje op een kamer van 4 bij 5 meter. Ik zei geschrokken dat ze dan wel heel weinig privacy gehad hadden. Maar zij zei: 'ach, vergeleken bij de jappenkampen waar je op zalen of in barakken sliiep en niet eens altijd een eigen bed had, was een eigen kamer voor je gezin een ongekende luxe.' Ze schreef een paar weken later een bedankbrief en de dag daarna nog een aanvullend briefje.

1^E BRIEF VAN ANNELIES HAZENBERG

Ede, 24 mei 2004

Zeer geachte heer en mevrouw Wagenaar,

Door omstandigheden verlaat (waarvoor mijn excuses) wil ik u hierbij graag alsnog bedanken voor uw enigszins afgedwongen gastvrijheid van de 8^e jl., toen mijn broer en ik op onze zoektocht naar de verloren tijd even door uw huis mochten dwalen. Uw lieve dochter Elisabeth hield ons zo overtuigend voor dat we tussen alle theatergasten helemaal niet op zouden vallen dat we het er maar op waagden aan haar uitnodiging gehoor te geven, temeer waar het ons vanwege dat 'theater' en 'voorstelling' niet helemaal duidelijk was dat we met een privéwoning te maken hadden. We hebben ons achteraf ernstig gegeneerd. Maar het was een fantastische belevenis om 50 jaar na dato weer in de kamer te staan waar we in '53 en '54 met onze ouders bivakkeerden en door dezelfde openslaande deuren naar (bijna) dezelfde pilaartjes van het balkon te kijken – de oorspronkelijke waren iets bollier en je kon de verfer met je nagels in brokjes afpeuteren – donkergroene verf, meen ik. Of toch witte? De wastafel was uit de kamer verdwenen en ook het opklapbed rechts naast de deur (mijn bed) en hij leek veel kleiner, maar toch. Ongelooflijk. In de jaren 50 was het huis heel donker, herinner ik me, met veel donker hout; trap, lambrisering in de gang e.d. deuren, houtwerk. En van wit en goudverf was al helemaal geen sprake! Een badkamer was er niet - we gingen naar het badhuis vlak bij de gasfabriek. Beneden – nu veel lichter. Er was ook geen raam in de achterzijmuur van de kamer en suite. In voor- en achterkamer en in de serre stonden eettafels en

stoelen – dat moest ook wel, want het pension zat voortdurend propvol, op zolder 4 kamers, 5 op de eerste verdieping (uw badkamer inclusief), gemiddeld een echtpaar + 1 à 2 kinderen per kamer. Het heette toen pension Van N., [red.: om redenen van privacy wordt de achternaam afgekort] werd gedreven door een echtpaar van flink in de zeventig schat ik, en herbergde gerepatrieerde militairen met gezin uit Indonesië – veelal of bijna uitsluitend Indische Nederlanders, net als wij. Mijn vader was militair arts en wij kwamen toen terug uit Nieuw-Guinea. Meteen na de oorlog waren we recht uit het Jappenkamp ook in Zeist geweest, eerst op de Lorentzlaan en later op de Graaf Jan Laan. Mijn vader werd na korte tijd weer naar Sumatra teruggestuurd om deel te nemen aan de politionele acties. Na in 1944 en 1945 aan de Pakan Baroe⁵ spoorweg te hebben gewerkt en te zijn getorpedeerd zat hij daar niet echt op

Groepsfoto in de voorkamer van het pension. Annelies Hazenberg zit achter het jongetje - haar broer Marc - met het gestreepte truitje vooraan. Hun moeder zit links achteraan achter de meneer met de grote oren. Hun vader staat helemaal achteraan, tweede van links. In het midden zitten meneer en mevrouw Van N. Bij welke gelegenheid de foto is gemaakt is onbekend.

te wachten, maar zo ging dat toen. Mijn broer is in Zeist geboren (in '47) en daarvandaan gingen mijn ouders, de baby en ik – toen 5 - ook weer naar Indonesië, om na onze terugkeer in '53 in pension Van N. te worden 'op-geslagen' tot ons huis in Ede klaar was. Mijn vader werd na anderhalf jaar tot 'Hoofd MGD' (Militaire Geneeskundige Dienst) bij het Militair Hospitaal in Ede aangesteld, en wij zijn in Ede blijven wonen.

Broerliefen ik zijn allebei op de school van meester Hoek aan de Lorentzlaan geweest – nog steeds onveranderd! – en ik nog even op het Zeister Lyceum – ook onveranderd! Hij is nu huisarts in Haarlem, ik vertaalster – maar in Zeist is ons Nederlandse leven begonnen.

We vonden het leuk dat de lay-out van uw huis nauwelijks gewijzigd was, op dat prachtige theaertje in de vroegere 'meidenkamer' na, naast de vroegere woonkamer van de Van N's waar wij niet binnen mochten. Vroeger liep er een muur van de keuken naar de zijgrens met een overkapt gedeelte. Ik heb nog wel wat foto's van de voorgevel en tuin achter, grind, wat boompjes, een bankje, geen berceau! Wij meisjes balden tegen de achtermuur van de 'meidenkamer'! Heel erg leuk het nu allemaal weer gezien te hebben.

Nu weet u tenminste iets over de mensen die zomaar uw huis binnenstapten. We zullen het niet meer doen.

Nogmaals onze grote dank, met vriendelijke groeten, ook aan uw dochter Elisabeth die ons zo aardig rondleidde.

Annelies en Marc Hazenberg

2E BRIEF VAN ANNELIES HAZENBERG

25 mei 2004

Zeer geachte heer en mevrouw Wagenaar,

Beschouwt u dit als een P.S. bij mijn missive van gisteren. Bij het namijmeren over ons verblijf in pension Van N. viel mij plotsklaps in dat u wellicht de indruk heeft gekregen dat het niet leuk was. Niets is minder waar. Na ons verblijf in een door de Amerikanen achtergelaten quonsethut⁶ of Nissenhut in Nieuw-Guinea waren we niet veeleisend en het tijdelijk wonen in één kamer was voor mensen die in het Jappenkamp veel erger hadden meegemaakt geen probleem. Wij kinderen vonden het natuurlijk dolgezellig. Mijn vader vertrok elke dag welgemoed naar zijn werk in Oog in Al, in het militair hospitaal, en mijn moeder had zeeën van vrije tijd. Oude vrienden zochten ons op, mijn oma kwam logeren. 's Avonds ging met grote regelmaat mijn moeder met mijn vader 'ruiten likken' in de Slotlaan. Ze hebben er een fraai schilderij gekocht dat nu bij mijn jongste zoon hangt. In Utrecht kocht mijn moeder een piano voor mijn vader, klassiek pianist, 'voor in het nieuwe huis'! Wij kinderen genoten van school en van het gezelschap van de vele andere kinderen in huis. Er was altijd wat te doen! U weet hoe Indische mensen zijn - altijd gezellig,

lekker eten en bij de geringste aanleiding een feestje. Er werd gekaart, bingo gespeeld, gedanst op muziek van de pick-up – uw kamer en suite heeft vele bruisende feestavonden gekend! Ook daar heb ik nog enkele foto's van. In de keuken kwinkleerden de dienstmeisjes bij de afwas- ik herinner me vooral een donkere en een blonde uit Friesland, zusjes die schitterende duetten ten gehore brachten (ik hielp wel eens afdrogen). We kregen vriendjes en vriendinnetjes, leerden fietsen en knikkeren en brachten de burgemeester een aubade met Koninginnedag. Al met al hebben wij (en veel meer mensen) een fijne tijd in uw huis gehad en ik wilde u deze laatste blik achterom niet onthouden.

Met vriendelijke groet
Annelies Hazenberg

Ik wilde eigenlijk meer van haar weten over de tijd van de repatriëring maar het kwam er niet van. In 2020, 16 jaar later, misschien omdat de bevrijding in 1945 veel aandacht in de media kreeg, besloot ik om de brief op te zoeken en de briefschrijfster uit 2004 allerlei te vragen.

1^E BRIEF VAN MARGREET WAGENAAR

11 mei 2020

Uw brief uit 2004

*Geachte Mevrouw Hazenberg,
Lang geleden, op 24 mei 2004 en op 25 mei 2004, schreef u een mooie lange brief en een vervolg daarop naar aanleiding van uw bezoek aan mijn huis. Die brieven heb ik altijd bewaard omdat ik zo onder de indruk was van uw verhaal, hoe u de toch lastige omstandigheden relativerde en zelfs omzette in een prettige ervaring. Omdat u immers nog veel ergere omstandigheden had gekend.*

Ik schrijf u nu en stuur uw brieven mee omdat ik in de redactie zit van het tijdschrift 'Seijst' van het Zeister Historisch Genootschap. Uw brief schetst een beeld van de opvang van mensen uit Indonesië in Zeist. Over dat onderwerp wordt niet vaak geschreven. Uw brief beschrijft het leven in het pension N. zo kleurrijk. Vindt u het goed dat uw brief gepubliceerd wordt in ons tijdschrift?

*Met vriendelijke groet
Margreet Wagenaar*

3^E BRIEF VAN ANNELIES HAZENBERG

20 mei 2020

Geachte mevrouw Wagenaar,

Dat was een verrassing - om na 16 jaar te vernemen dat je brieven indertijd

wel degelijk zijn aangekomen, en zelfs bewaard! Ik heb me jaren afgevraagd of ik wel het juiste adres had gebruikt, aangezien ik geen reactie mocht ontvangen. Het was toch jammer geweest van mijn goedbedoelde poging u te bedanken en misschien een genoegeen te doen.

Maar wat blijkt: all is well ...

Leuk dat u mijn verhaaltje wilt gebruiken voor uw tijdschrift. Natuurlijk vind ik dat prima. Ik stel echter voor dat u het zelf bewerkt tot een voor uw doeleinden geschikt tekstje.

Verder moet er wel hier en daar een zin rechtgetrokken of een woord vervangen, al dat soort dingen die ik altijd graag aan een echte redacteur overlaat. Het blijft natuurlijk een uit de losse pols neergekrabbeld verslagje. Mocht u nog vragen hebben dan zal ik die graag beantwoorden als ik kan.

Ik herinner mij dat u mij indertijd bekend voorkwam. Heeft u in Utrecht gestudeerd? Of bent u UVSV [red.: Utrechtsche Vrouwelijke Studenten Vereniging] lid geweest?

Doet u vooral mijn hartelijke groeten aan uw dochter Elizabeth. Een allerliefste, charmante jonge vrouw. Zij herinnert zich mij natuurlijk niet. Ik hoop dat het haar goed gaat?

Blijft mij over u te danken voor uw vleidend verzoek, en u veel succes te wensen met uw tijdschrift! Misschien mag ik t.z.t. een exemplaar tegemoet zien?

Met vriendelijke groet,

Annelies Hazenberg

Altijd tijd voor een feestje! Annelies krijgt dansles van haar vader.

2^E BRIEF VAN MARGREET WAGENAAR

22 mei 2020

Beste Annelies,

Ik schrijf Annelies want ja ik heb in Utrecht geneeskunde gestudeerd, ben in 1960 aangekomen en was inderdaad lid van de UVSV. [...]

Hartelijke groeten

Margreet

4^E BRIEF VAN ANNELIES HAZENBERG

23 mei 2020

Dag Margreet,

Zie eens aan. Het klopt dus dat je mij in 2004 44 jaar na dato(!) bekend

voorkwam – wij hebben op een paar meter van elkaar zittend op de grond het UVSV-Novitiaat van 1960 doorstaan- mooie tijden [...]

Ik wou eerst zeggen dat je mijn naam niet onder de tekst hoeft te zetten, maar anderzijds is daar de mogelijkheid dat er zich iemand van tempo doeloel meldt, uit het pension of van school- en dat zou toch grappig zijn. Dus doe toch maar.

Tot later, hartelijks

Annelies

Ik zocht en vond informatie op internet over de repatrianten zoals mensen die uit Indië terugkwamen genoemd werden. Tussen 1945 en 1970 zijn bijna 400.000 mensen vanuit Indonesië en Nieuw-Guinea naar Nederland gekomen. Op internet vond ik bovendien de mededeling dat er in juni 2019 een

reünie van repatrianten uit Leersum was geweest. Die reünie leidde tot een boekje (Djangan Loepah, Maleis voor 'het is verkeerd om te vergeten'⁷⁾) en een tentoonstelling die tot december 2019 te zien was. Het boekje gaf informatie over de komst van de mensen uit Indonesië en hoe zij hun verblijf in Leersum en Amerongen hadden gevonden. Zij waren minder positief dan Annelies Hazenberg, zij klaagden over de kou, het eten, ze vroegen zich af of ze wel kregen waarvoor ze betaalden maar net als Annelies waren zij desondanks blij in Nederland te zijn en hadden vooral de kinderen met elkaar veel plezier gehad. Ik vroeg Annelies of zij de klachten herkende.

3^E BRIEF VAN MARGREET WAGENAAR

25 mei 2020

Beste Annelies,

Ik ben wat gaan googelen. In het 'Geheugen van Zeist' dat samenwerkt met het Zeister archief en het Zeister Historisch Genootschap vind ik niets over contractpensions. Er moeten er toch veel geweest zijn. Zeist stikte van de pensions, voor vakantiegangers of voor mensen die verzorgd wilden worden, vooral in de buurt Wilhelminapark. Op internet vond ik een bericht over een tentoonstelling in Leersum over repatrianten met o.a. het leven in een contractpension en een boekje. Ook deze mensen zijn heel positief over hun verblijf behalve over

Plezier in de sneeuw.

het eten. Was dat in Zeist ook zo vies?

Hartelijke groeten

Margreet

5^E BRIEF VAN ANNELIES HAZENBERG

25 mei 2020

Beste Margreet,

De verhalen in het krantenartikel dat je me stuurde⁸ - waarvoor veel dank - zijn herkenbaar. Ook in Pension Van N. werd geklaagd, zeker ook over de hoge eigen bijdrage aan de kosten die in vergelijking tot de geboden diensten niet altijd gerechtvaardigd leek. Een heel gezin van drie, vier, ik meen me zelfs een gezin van vijf man op één kamer te herinneren, geen badkamer, toch essentieel voor mensen die gewoon

waren elke dag zeker tweemaal te douchen - wel extravagant naar Nederlandse begrippen geef ik toe - en eten dat misschien ook naar Nederlandse begrippen prima was, maar voor de verfijnder afgestelde Indische smaakpapillen grof en smakeloos - ja er werd wel geklaagd. Ik herinner me niet dat we het koud hadden al zal dat niet voor iedereen gegolden hebben. Maar nood breekt wet en mijn ouders in elk geval schikten zich zonder morren en ik vond alles prachtig. Ik herinner me vooral broodmaaltijden met gestampte muisjes en grote sappige gehaktballen. Alleen van spruitjes was ik niet zo gecharmeerd. Die eet ik inmiddels wel. En ja, Sinterklaas werd ook gevierd, door de gasten gezamenlijk, ik geloof niet dat het echtpaar eraan deelnam, wat de mogelijkheid verschafte de twee in gedichten lichtjes op de hak te

nemen, meneer dan vooral. Zoals ik al zei - elke aanleiding voor een feestje ... En er was een Kerstmaaltijd, en er waren oliebollen met Oudjaar, met vuurwerk in de tuin. Meneer en mevrouw Van N. deden hun best, en ze waren al behoorlijk op leeftijd, tegen of rond de 70 schat ik, meneer rookte altijd een sigaar en had een dikke buik en liep zwaarwichtig rond met een strenge maar niet onvriendelijke blik uit zijn bebrilde ogen; hij maakte nooit de indruk het druk te hebben. Mevrouw was klein, wat mollig en nerveus, met wit haar in een knotje waarop een wit mutsje (!), altijd gepreoccupeerd in de weer en best lief als je wat vroeg. Voor conversatie had ze geen tijd. Ik heb me altijd afgevraagd hoe ze het rooiden, met alleen een paar dienstmeisjes, ik geloof dat mevrouw zelf kookte - voor zó veel mensen, drie maaltijden per dag, plus koffie en thee! En dan de tent nog enigszins schoonhouden! Onbegrijpelijk. Ze moet meer hulp gehad hebben, kan me niet voorstellen dat meneer veel deed. Er was wel flink wat personeelsverloop, misschien juist vanwege het tekort. Zuinigheid? Ik herinner me meerdere wisselingen van de wacht, in die korte anderhalf jaar dat wij er woonden.

Maar ik weet dus zeker dat P.V.N. een contractpension was, geen twijfel mogelijk. Kijk alleen maar naar de clientèle - uitsluitend repatrianten. Ook onder hen veel verloop - het ene gezin ging, het andere kwam, er stond nooit een kamer lang leeg. Ik heb geen idee wanneer het pension uit bedrijf ging, we kwamen pas na jaren weer

Sinterklaasfeest.

Kerst.

eens in Zeist en toen was er iets uit de gezondheidszorg in gehuisvest, meen ik. Kan me vergissen.

Hartelijke groet,

Annelies

Groepsfoto bij onbekende gelegenheid.

Seijst
2022
IV-102

Noten

1. Koos Janssen, burgemeester van Zeist, *De Nieuwsbode*, 21 september 2022.
2. L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden, deel 12 Epiloog, 2^e helft*, (Den Haag 1988), pp. 1076-1083.
3. A. en D. Smith, 'Herinneringen aan de Voorheuvel', in *Seijst* 2006-IV, pp. 87-95.
4. H. Staal, *Hollands meisje in Indië en Indisch meisje in Holland*, (Eigen uitgave, 2020).
5. De aanleg van het ontbrekende tussenstuk treinrails, 220 kilo-

sterkarwei geklaard door geallieerde (meest Nederlandse) krijgsgevangenen en Javaanse dwangarbeiders. Ontbering, mishandeling en ziektes eisten in totaal ongeveer 82.500 mensenlevens. (<https://www.shbss.org/pakan-baroe-spoorweg>)

6. Een Quonset-hut is een lichtgewicht geprefabriceerde constructie van gegolfd gegalvaniseerd staal met een halfronde doorsnede. Het ontwerp is ontwikkeld in de Verenigde Staten, gebaseerd op de Nissen-hut die de Britten tijdens de Eerste Wereldoorlog introduceerden. (https://en.wikipedia.org/wiki/Quonset_hut)
7. Historische Vereniging Leersum, *Djangan Loepah*, publicatie nr 15, (2019).
8. Nieuwsblad de Kaap, Opening tentoonstelling *Indische mensen in Leersum en Amerongen*, (21-05-2019).

Het Openbaar Slachthuis te Zeist

**Officiële opening
1929.**

ALLE ILLUSTRATIES

COLLECTIE

GEMEENTEARCHIEF ZEIST

Flora de Vrijer

De aanleiding voor het schrijven van een artikel over het slachthuis in Zeist is de roman 'Het slachthuis' van Meindert Fennema. Deze roman is in 2013 verschenen; een exemplaar is aanwezig in de bibliotheek van het Gemeentearchief en het Zeister Historisch

Genootschap. De auteur is de zoon van een van de keurmeesters van het slachthuis en hij groeide op in en met het slachthuis. Vele beschrijvingen in het boek laten een stukje van Zeist tussen de jaren vijftig en zeventig van de vorige eeuw zien.

Ook in het blad *Seijst* is, door de heer L. Visser, al eerder geschreven over slachten in Zeist. In dit artikel ligt de nadruk op de ontwikkeling van dorpslager tot slachthuis.

Een **slachterij** (ook: **slachthuis** of **abattoir**) is een bedrijf dat vee slacht. De dieren worden geleverd door veehouders en de slachterij produceert karkassen voor de export of karkasonderdelen voor slagerijen en soms ook vleeswaren voor de detailhandel (zie wikipedia).

GESCHIEDENIS

Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw werd er nog thuis geslacht, meestal op boerderijen voor eigen consumptie. In de stedelijke gebieden ontstonden begin 1900 her en der verspreid al slachterijen, die toebehoorden aan individuele slagerijen. Omstreeks het einde van de 19^e eeuw werden deze slachthuizen gecentraliseerd en ontstonden *gemeentelijke slachthuizen* (ook: *openbare slachthuizen* of *centrale slachthuizen* genoemd). In verband met de hygiëne lagen deze buiten de woongebieden, soms vlakbij een veemarkt. In de slachthuizen werd ook gewerkt door individuele slachters en slagers.

De centrale slachthuizen dienden tevens om de kwaliteit en hygiëne te waarborgen bij het slachten van vee. Aanvankelijk waren er gemeentelijke vleeskeuringsdiensten waarvan de directeur van het slachthuis

verantwoordelijk was, maar in 1980 werd de Rijksdienst voor keuring van Vee en Vlees (RVV) opgericht. Vanaf 2002 is hiervoor de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit verantwoordelijk.

Vanaf 1906 is er in Zeist gesproken over een gemeentelijk abattoir, in 1910 werd er door B en W f200 gulden beschikbaar gesteld voor het ontwerpen van plannen voor een openbaar slachthuis. In 1923 besloot de gemeenteraad van Zeist een terrein aan te kopen bij het station Driebergen¹ voor een te bouwen slachthuis, maar later werd het een andere plaats. Maar toen de plannen in 1926 in de gemeenteraad

besproken werden besloot de, inmiddels gewijzigde, raad toch niet tot de bouw van een slachthuis over te gaan. Een half jaar later werd op verzoek van de slagers toch weer een commissie benoemd die de bouw van een slachthuis moest voorbereiden. Op 31 maart 1927 werd aldus besloten en op 16 mei 1929 werd het gebouw, ook wel het gemeentelijk abattoir genoemd, in gebruik genomen, adres Bergweg 101.

DE BOUW VAN HET SLACHTHUIS

In het periodiek *Publieke Werken, officieel orgaan van de Vereniging van Directeuren van Gemeentewerken*, heeft de directeur gemeentewerken Zeist, de heer J. Meerdink, in 1931 een uitvoerig artikel geschreven over het openbaar slachthuis van Zeist. Enkele gedeelten daaruit worden hieronder vermeld.

'Overwegingen

Tot de komst van het slachthuis had iedere slager zijn eigen slachtplaats die hij ook moest onderhouden. Daarom was het voor de slagers, economisch gezien, veel voordeliger een openbaar slachthuis te hebben, waar zij eventueel ook in konden werken. Voor de gemeente gold dat er steeds meer wetgeving kwam met betrekking tot de hygiëne, waaraan voldaan moest worden. Het benodigde bacteriologisch onderzoek dat voor de keuring moest gebeuren, kon beter in een slachthuis worden uitgevoerd. Bovendien was voor de slagers en

Voorbeeld van welke dieren zoal worden aangeboden (1938)

DIEREN	AANTAL	GEGENDE	WAARD	BEMERKINGEN
Schape
Koeien
Paarden
...

de gemeente de komst van grote koelhuizen binnen het slachthuis van grote betekenis, zowel financieel als uit hygiënisch oogpunt. Ook voor de burgerij was een slachthuis een vooruitgang, geen slachten meer bij de slager in de buurt!

Kosten

De stichtingskosten van het slachthuis in Zeist waren f 170.000, exclusief de grondkosten. De slachtrechten waren f 9 voor runderen en f 4,50 voor kalveren en varkens. De koelrechten f 50 per m² koeloppervlakte. Gezien het aantal te slachten dieren in Zeist kwamen de inkomsten op ca f 38.000 per jaar waarmee de exploitatiekosten waren gedekt.

Plaats

Voor de plaats van het slachthuis werd gekozen voor een bosrijke omgeving tussen een spoorbaan en een verkeersweg en de omliggende terreinen behoorden toe aan mooie buitenplaatsen! Er kwamen vele bezwaren tegen de plaats, men vreesde voor stankverspreiding, bodemverontreiniging en ontsiering van de omgeving. De gemeente raadpleegde diverse deskundigen daarover, maar die waren het niet eens met de bezwaren. De bouw ging daarom volgens plan van start en na twee jaar concludeert de directeur gemeentewerken dat de deskundigen gelijk hadden (geen overlast dus).

Voorzijde Openbaar Slachthuis (1930).

Afvalverwerking

De afvalproducten worden in de darmenwasserij in een stortbak gedeponeerd en verdwijnen in een daaronder geplaatste tank. Deze tank wordt dagelijks door de plantsoendienst opgehaald. Het afval wordt op een afgelegen plaats met blad e.d. tot zeer goede mest verwerkt. De vloeibare bestanddelen worden via het gemeenteriool afgevoerd. De vaste bestanddelen worden door de roosters van de zinkputten vastgehouden en ook in genoemde tank gestort. Bodemverontreiniging is hierdoor uitgesloten. Verder is er een dusdanig ventilatiesysteem dat er geen sprake kan zijn van stankverspreiding. Het slachten op zich geeft geen stank, maar stank kan wel ontstaan door het verwerken van dierlijke stoffen, zoals bij een bloeddrogerij

of darmenzouterij. Maar van zulke bedrijven is hier geen sprake. De Hinderwet vereist bovendien dat dergelijke bedrijven op een afgelegen plaats in de gemeente moeten worden gehuisvest.

Uitvoering van het plan

Het plan is ontworpen en uitgevoerd door J. Meerdink, directeur gemeentewerken, met adviezen van Dr. J.H. Picard, hoofd van de Keuringsdienst Zeist en Dr. Van de Slooten, de directeur van het abattoir in Utrecht.(...) De slachttechnische inrichting werd verzorgd door Burkom & Son te Amsterdam en de koeltechnische installatie werd uitgevoerd door de firma Verschuur te Zeist ad f 65.900.'

NA 25 JAAR

In het bovenstaande worden geen

**Vorgevel van het
Slachthuis (1930)**

medewerkers genoemd, dat is wel het geval in een artikel in de *Nieuwe Zeister Courant* van 21 mei 1954 ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het slachthuis.

De eerste directeur was dr. L.J. van Petten die in 1953 werd opgevolgd door dr. A.A. Heeselink. In 1954 waren er verder twee keurmeesters (M. Ijff en C. Pronk), twee slachthuis knecht/stokers en twee slacht-

huisknecht/wegers. Het eigenlijke slachten werd verricht door twee loonslachten en in sommige gevallen door de slagers zelf. Het personeel van het slachthuis verzorgde de vleeskeuringen en het onderhoud van het slachthuis. De machinist/stoker (J.A. van Ravenswaaij) en de twee loonslachten (A. Keijzer en J. van Egdome) vierden in 1954 hun zilveren jubileum. De totale personeelssterkte was in die 25 jaar hetzelfde gebleven.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het slachthuis memoreert de directeur dat het vleesgebruik minder was dan voor de oorlog ondanks de enorme groei van het aantal inwoners van Zeist (1929: 23.898; 1954: 48.609). Hij noemt verder dat de onderhoudstoestand van het gebouw niet bijster goed was, maar dat er spoedig het nodige schilderwerk zou worden uitgevoerd. Tenslotte merkt hij op dat Zeist zich gelukkig

mag prijzen met dit slachthuis, want het is aangewezen als gebouw waar rijksuitvoerkeuring is gevestigd. Dat is een hele onderscheiding, want aan een dergelijk gebouw stelt men nog hogere eisen aan een slachtplaats dan voor de normale keuring.

DREIGING VAN SLUITING

In januari 1971 wordt niet uitgesloten dat het slachthuis in Zeist zal moeten sluiten. De exploitatie kost de gemeente jaarlijks duizenden gulden ondanks het feit dat het aantal dieren dat er geslacht wordt ieder jaar stijgt. Verdere oorzaken zijn de strengere EEG-eisen, de hogere personeelskosten en de exportbepalingen, o.a. naar de USA. Vanwege concurrentie kunnen de prijzen voor het slachten nauwelijks verhoogd worden. De burgemeester benoemt de problemen ook in zijn nieuwjaarstoespraak en zegt daarbij dat er van rijkswege gestreefd wordt naar een klein aantal zeer goed uitgeruste inrichtingen en daar behoort Zeist niet toe. De directeur H. Barrau hoopt dat het slachthuis kan voortbestaan, maar daar besluit de gemeenteraad over. In de gemeenteraad wordt geopperd dat het misschien mogelijk is het slachthuis als een gemeentelijke dienst af te stoten en het slachthuis te verhuren aan de daarin werkzame bedrijven.

In september van dat jaar is het zover: B en W van Zeist stellen voor het slachthuis voor f 435.000 te verkopen aan de firma Hensbergen uit de Bilt, met als voorwaarde dat

het slachthuis als zodanig behouden blijft omdat daardoor geen personeel van de keuringsdienst hoeft af te vloeien. Voor vier medewerkers (machinist en drie halbedienden/wegers) moet een andere werkkring worden gezocht. Verder krijgen de gebruikers, de deelnemende gemeenten aan de Vleeskeuringskring Zeist en de particuliere gebruikers, de garantie dat zij kunnen blijven deelnemen. Bovendien huurt de gemeente voor de keuring van vlees nog enkele gebouwtjes als kantoor en laboratorium. Het exploitatie-tekort over 1971 wordt geschat op f 87.000. De gemeenteraad stemt met het voorstel in.

VERHUIZING UIT ZEIST

In juni 1987 klagen omwonenden van het slachthuis dat zij misselijk worden van de stank. De stankoverlast is het ergste wanneer de ondergrondse bloedtank wordt leeggezogen en de inhoud in tankwagens wordt afgevoerd. Het wordt besproken in de gemeenteraad en het D66-raadslid Brouwer stelt dat het geduld van de omwonenden nu lang genoeg op de proef is gesteld. Ook het lawaai van de dagelijks aangeleverde schreeuwende varkens en de vervelende schroei- en rooklucht worden als steeds terugkerende overlast ervaren. Er moeten met het oog op de komende zomer nu maatregelen worden genomen. Wethouder S.A. Knottnerus-den Engelsens zegt namens het college van B en W toe dat zij binnenkort

maatregelen tegen deze overlast zal nemen.

In 1987/1988 heeft de gemeente Zeist, kennelijk na genomen maatregelen, een conflict met de firma Hensbergen. Zij heeft deze firma een drietal dwangsommen opgelegd. Volgens de gemeente houdt Hensbergen zich niet aan de geldende Hinderwetvergunning ten aanzien van stankafsluiters (f 500 per dag), het verboden opslaan van reinigingsmiddelen in de verwarmingsruimte (f 250 per dag) en het ongefilterd uitstoten van dampen uit de rookkast (f 1000 per dag). Hensbergen heeft, middels zijn advocaat, mr. Diepenhorst, de geschillenafdeling van de Raad van State gevraagd deze drie dwangsommen te schorsen en wel tot de behandeling van de bezwaren tegen de nieuwe Hinderwetvergunning of tot 1 januari 1989 omdat op die datum Hensbergen zeker verhuisd zal zijn naar Utrecht.

De uitspraak van de raad van State: de eerste twee dwangsommen worden geschorst, de dwangsom van f 1000 voor de rookoverlast wordt gehandhaafd. De slachterij zal in 1988 nog verhuizen naar Utrecht.

THANS

Na de sloop van het gebouw zijn in de jaren 90 van de vorige eeuw op het terrein van het Slachthuis woningen gebouwd.

**Uitbetaalde auto- en
fietsvergoedingen
directie (1936)**

79

RIJKEJAAR 1936.

OPENBAAR SLACHTHUIS
ZEIST.

staat van uitbetaalde auto-en rijwieltoelagen aan het
personeel verbonden aan het Openbaar Slachthuis gedurende 1936.

Naam van den ambtenaar aan wien is betaling is geschied.	Betrekking	Auto- toe- lage	Rijwiel- toe- lage	Rijwiel- be- lasting	Totaal	Handtekening voor ontvangst.
Dr. J.L. Petten	Directeur	f. 36.50	f. ---,--	f. ---,--	f. 36.50	<i>J. L. Petten</i>
M. Off	Keurmeester 1e klas	" ---,--	14. --	2.50	16.50	<i>M. Off</i>
G. Frank	Keurmeester 1e klas	" ---,--	14. --	2.50	16.50	<i>G. Frank</i>
	Totaal	f. 36.50	f. 28. --	f. 5. --	f. 69.50	

De Directeur,
J. L. Petten

Fiat betaling
De Wethouder,
P. G. B. B. B.

bedreigd', *Het Centrum*, 7 januari 1971

- * 'Zal de gemeente Zeist het slachthuis afstoten?' *Nieuwe Zeister Courant*, 8 januari 1971
- * 'Zeist verkoopt slachthuis', *Het Centrum*, 1 september 1971
- * 'Maatregelen tegen slachthuis in Zeist', *Reformatisch Dagblad*, 2 juni 1987
- * 'Zeister slachthuis wil verhuizen naar Utrecht', *Utrechts Nieuwsblad/Nieuwe Zeister Courant*, 15 januari 1988
- * 'Slachterij Hensbergen krijgt geen stankuitstel', *Utrechts Nieuwsblad*, 25 mei 1988

Noot

1. Daar is in de jaren 30 van de vorige eeuw de roemruchte slachterij en vleeswarenfabriek Gevato gebouwd. Dit bedrijf is opgeheven in 1977.

Literatuur

- * Maarten Fennema, *Het slachthuis*, (Amsterdam 2013)
- * L. Visser, 'Slachten in Zeist', in *Seijst 2008-II*, pp 46-52
- * Wikipedia, 2020, Slachthuis
- * *Publieke Werken, officieel orgaan van de Vereniging van Directeuren van Gemeentewerken*, (1931), nr 4, pp 61-64
- * 't Slachthuis bestaat 25 jaar,' *Nieuwe Zeister Courant* 21 mei 1954
- * 'Slachthuis Zeist met sluiting

Het verborgen kerkje

Van preekstoel tot biljart

**Paadje naast het huis
naar het gebouwtje
van het voormalige
kerkje (Dalweg 9A).**

FOTO DICK VAN DE KAMP

Dick van de Kamp

In het nummer 2018-IV van het blad *Seijst* staat een artikel van Heleen bij 't Vuur getiteld 'Kunstschatten aan de Steynlaan'. Het gaat over de echtgenote van de bekende schilder George

Hendrik Breitner, Maria C.J. Breitner-Jordan. Breitner overleed in 1923. In 1925 kwam de weduwe in Zeist wonen. Na enige tijd vestigde zij zich aan de Dalweg 9.

Seijst
2022
IV-109

Marie Breitner was erg godsdienstig. Ze maakte deel uit van de geloofsgemeenschap 'Bethel'. Ze vond het belangrijk dat deze kleine gemeente een eigen gebouw kreeg voor de bijeenkomsten. Voordien werd een zaaltje in een modezaak aan de Slotlaan gebruikt als plaats van samenkomst. Marie besloot een gedeelte van haar achtertuin aan de Dalweg 9 ter beschikking te stellen en ruimte voor een eigen toegang. Het kerkje werd gebouwd in 1929 en kreeg een apart huisnummer: Dalweg 9a. Je moet het weten om het gebouw te kunnen vinden. Een verborgen kerkje dus.

Dalweg 7-9 is een dubbel landhuis uit 1921 en een ontwerp van architect P.M. van der Veen uit Zeist. Het huis is voorzien van rieten zadeldaken en een afgewolfde topgevel. Het is een gemeentelijk monument en het werd door Roland Blijdenstein

De villa waar mevrouw Breitner woonde op Dalweg 9 (rechter helft; links is nr. 7).

FOTO DICK VAN DE KAMP

Seijst
2022
IV-110

beschreven in zijn boek 'Zeist, groei en bouw'.¹

De geloofsgemeenschap Bethel (Huis van God) is opgericht in 1904. Het was een zogenaamde 'evangelisatie'. Dikwijls werd zo een gemeenschap opgericht door Hervormden die zich niet thuisvoelden in hun Hervormde Kerk. Meestal waren het mensen van een orthodoxe snit maar ook aan de vrijzinnige kant kwamen deze verenigingen voor. Ook bestonden wel evangelisaties die ontstonden vanwege de grote afstand naar de Hervormde Kerk. Een evangelisatie stond naast de Hervormde Gemeente maar was niet afgescheiden. Ze hadden eigen voorgangers en bestuurders. Alleen bij de bediening van de sacramenten (doop en avondmaal) was een delegatie van de Hervormde Gemeente aanwezig.

Een van de voorgangers van Bethel was mr. A. Manussen sr. Het is niet bekend wanneer hij daarmee begonnen is maar het moet ergens in de jaren 40 geweest zijn. Hij was een bijzondere man. Samen met een zwager richtte hij in Capelle aan den IJssel de NV Megga op (Maatschappij tot exploitatie van goedkope en goede autobusdiensten). Dat was in 1923. Manussen werd mededirecteur en aandeelhouder. Hij werkte daar twee dagen in de week. In verband hiermee ging hij (met goed gevolg) rechten studeren en ging voortaan als mr. A. Manussen door het leven.

Of hij ook theologie heeft gestudeerd is niet bekend. Wellicht heeft hij cursussen gedaan. Hoe dit zij, hij was goed op de hoogte. Hij kon goed bijbelteksten uitleggen en schreef artikelen en boeken. Artikelen met titels als 'De oorsprong van het kwaad', 'Paulus, de apostel der volkeren en zijn evangelie' werden aan belangstellenden in gestencilde vorm ter beschikking gesteld. Veel van zijn publicaties zijn in 1979 uitgegeven en zijn te downloaden. Voor de liefhebber nog steeds interessant!

Manussen had ook het beheer over het Bethel kerkje. Dat blijkt uit correspondentie over de afwikkeling van het koopcontract met OBK (het Koninklijk Harmoniegezelschap Oefening Baart Kunst). Dat was in 1960. Manussen had een duidelijke en elegante schrijfstijl en een mooie handtekening. De Bethelgemeente hield het vruchtgebruik voor haar diensten op zondag. De stoelen moesten dan door de OBK-mensen weer op de juiste plaats neergezet worden. Manussen was het er van harte mee eens dat de jeugdtdrumband moest blijven oefenen in de garage van Furster. Dat zou te veel overlast bezorgen aan de Dalweg. Een buurvrouw vertelde mij (het was in 2020) dat ze zich de geluids-overlast van OBK nog goed kon herinneren. Vooral in de zomer als de ramen open gingen.

In 1974 is het gebouw nog aanzienlijk uitgebreid. Aan drie kanten kwam er een meter bij. De naam van het

Evangelisatie „BETH-EL“

(Opgericht 1904)

Vergaderzaal: Dalweg 9a, Zeist

Zeist, 16 februari 1980.

Correspondentie-adres:

~~Prof. Lammertse 06~~

Dr. A. Manussen, Zeist,
Prins Hendrikklaan 4,
(telef. 8879).

Den Welod. Heer A. van der Flier,
Voorzitter „O.B.K.“,
Dwaarsweg 15, - Zeist.

Geachte Heer Van der Flier,

Ingevolge mijn toezegging deel ik hiermede Uw Bestuur even tijdig mede dat ik, overigens met handhaving van het bestaande servituut van vruchtgebruik, U met veel genoegen zal ter wille zijn bij het gebruik van „Bethel“ Overzijds als repetitie-lokaal ten dienste van het Koninklijk Harmonie-gezelschap „Oefening Baart Kunst“, te Zeist. En ik geloof ook wel met U dat het zeer verstandig doot U gezien is dat de drumband der jongeren blijft repeteren in garage Fürstner.

Overigens kwamen wij tot aangename overeenstemming over het volgende:

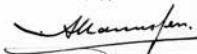
- 1e. Voor zover de zaal door U gebruikt wordt, zal zij ook telkens door U worden schoongehouden. De diverse lopers kunnen daarbij beter blijven liggen dan dat U die telkens opneemt, aangezien het opnemen van lopers nodeloos stoffigheid veroorzaakt en U dus allerlei onnodig werk veroorzaakt. Boven is er een eenvoudig stofzuigertje aanwezig, dat tot heden gemakkelijk is te hanteren en dat voor die lopers tot heden nog wel zijn plicht doet.
- 2e. Ieder van ons beiden betaalt zijn eigen kosten voor gebruikt licht, verwarming, enz. enz. - In aangename samenwerking zal de praktijk ons beide hierin wel de juiste weg wijzen.
- 3e. Ter vergemakkelijking van de telkens op juiste wijze herplaatsen van de stoelen, neemt U op zich: binnenkort enige dunne, zwarte lijnen met verf op de vloer te doen aanbrengen, zodat de juiste afstand tussen de rijen gemakkelijk gehandhaafd blijft. De stoelen van het lokaal staan natuurlijk bij de repetities te Uwer beschikking, zoals reeds is afgesproken.
- 4e. Alles waarin door ons onderling overleg nog niet mocht blijken te zijn voorzien, zal in prettige samenwerking worden geregeld, zodat de aangename sfeer, die thans tussen ons reeds bestaat, ten volle blijft gehandhaafd, steeds ook zoveel mogelijk met mede-raadpleging van Mevr. Bos-Geijtenbeel die zich reeds gedurende dertig jaren de behartiging der belangen van alle bij „Bethel“ betrokkenen heeft aangetrokken en die door aard en karakter bijzonder voor een goede samenwerking geschikt is.

Onder verzekering mijner gevoelens van waardering voor het werk van „O.B.K.“ blijf ik inmiddels, met vriendschappelijke groeten,

Hoogachtend,

t. t.:

P.S. Gaarne verneem ik nog bij gelegenheid van U aan welk adres ik telkens de f 50.- (in Mei en Nov. jaarlijks) tegen kwijting moet voldoen, volgens mijn plicht, in de acte van vruchtgebruik vermeld.

gebouw werd: 'Muziekcentrum Kon. Harm. Gez. OBK'. Dat heeft geduurd tot 1986. Het gebouw werd te klein voor het groeiende OBK. OBK verhuisde toen naar de Boskapel aan de Woudenbergseweg. Daar was genoeg ruimte en geen sprake van overlast voor burenen.

In 1986 vestigde de Belangenvereniging Antonpark zich op Dalweg 9a. Deze vereniging doet veel aan gezelligheid. Je kunt er prima biljarten bijvoorbeeld. Het gebouw kreeg ook een nieuw uithangbord: 'Belangenvereniging Antonpark, 't Sleijserhuis'.

Nog steeds heeft het gebouwtje een nuttige functie. Maar heel anders dan de weduwe Breitner zich had voorgesteld.

Noot

1. R. Blijdenstein, *Zeist, groei en bouw. Een inventarisatie van waardevolle gebouwen en gebieden. Deel 5 Huis ter Heide, Lyceumkwartier en Austerlitz, (Zeist 1984), Eerste druk.*

Overeenkomst tussen de heer Manussen en 'Oefening Baart Kunst' voor het gebruik van het Bethel-gebouwtje door OBK.

COLLECTIE OEFENING BAART KUNST

Het gebouwtje in gebruik door de Belangenvereniging Antonpark.

FOTO DICK VAN DE KAMP

Uit de collectie **Breekbaar prinsesje**

Gipsen borstbeeld van
koningin Wilhelmina
door J.H. Teixeira de
Mattos (1892/1893).

Karen Veenland-Heineman

Boven op een stellingkast in ons depot staat een gipsen borstbeeld van een jong meisje. Wie is zij? Wie is de beeldhouwer? En waar komt het beeld vandaan? In deze aflevering van 'Uit de collectie' gaan we op zoek naar antwoorden.

Het borstbeeld is inclusief het voetstuk 60 cm hoog. Het is - gemeten over de schouders - 45 cm breed en 30 cm diep. Het voetstuk is 19 x 24 cm. Het meisje heeft haar hoofd iets naar rechts gedraaid. Het lange haar is strak naar achteren gekamd, waardoor de oren zichtbaar zijn. Zij heeft een korte pony. Zij draagt een jurkje met drie rijen ruches, die overgaan in het geprofileerde

voetstuk. Het kwetsbare beeld is enigszins beschadigd en is licht vervuild. Er zijn blaasjes zichtbaar op plaatsen waar het gips niet goed uitgevuld is.

DE JONGE KONINGIN

Als koning Willem III in 1890 overlijdt, is zijn enige dochter prinses Wilhelmina (1880-1962) nog te jong om te regeren. Haar moeder koningin Emma (1858-1934) neemt

als regentes tot 1898 het bewind voor haar dochter waar. Zij bereidt haar dochter goed voor op het koningschap. Bovendien vergroot zij de populariteit van de dynastie door met de jonge koningin bezoeken in het land af te leggen. Ook wordt Wilhelmina bekend door foto's, beelden, munten en penningen.

BORSTBEELDEN

In Utrecht is in 1892 in de voorgevel

van het Academiegebouw aan het Domein een borstbeeld van de jonge koningin door beeldhouwer Ferdinand Leenhoff (1841-1914) geplaatst. Binnen is een tweede borstbeeld door beeldhouwer Bart van Hove (1859-1914). Van zijn hand is ook een penning met Wilhelmina en profiel. Eveneens uit 1892 stamt een buste door de Friese beeldhouwer S.E. Feenstra (?-?), die het fronton van de muziektent in de Prinsentuin in Leeuwarden siert.¹ Zij is er in gezelschap van Beethoven en Mozart.

Wie deze borstbeelden en foto's van de jonge koningin kent, zal Wilhelmina direct in ons beeld herkennen.

HERKOMST

Over de herkomst hebben we één aanwijzing. Op een oud kaartje staat de tekst: *Borstbeeld van de jeugdige prinses Wilhelmina Helena Pauline Maria later Koningin der Nederlanden. Dit beeld is afkomstig uit het oude gemeentehuis aan de Dorpsstraat.* Wanneer het beeld is overgedragen aan de Van de Pollstichting (Zeister Historisch Genootschap) is niet bekend. Evenmin weten we hoe en wanneer de gemeente Zeist het verworven

heeft. Daarvoor is nader onderzoek nodig.

GESIGNEERD

Het borstbeeld is van gips. Of het origineel bewaard is, is (nog) niet bekend. De naam van de beeldhouwer is wel bekend, omdat hij het beeld gesigeneerd heeft. De letters zijn deels nog zichtbaar onder de linker schouder: H. Teixeira de Mattos. Joseph Henri Teixeira de Mattos (1856-1908) is vooral bekend geworden door zijn beelden van dieren. Hij liet zich inspireren door Artis in Amsterdam, waar hij vlakbij woonde. Van 1892-1899 woonde en werkte Teixeira de Mattos in Londen.² Het borstbeeld moet voor zijn vertrek zijn gemaakt. Het is niet aannemelijk dat de jonge koningin voor hem geposeerd heeft. Mogelijk heeft hij zich net als andere kunstenaars gebaseerd op foto's, zoals het portret met haar hond Swell door H.R.F. Kameke (?-?) uit 1889, het koninginnetje in rouw door Adolphe Zimmermans (1858-

1922) uit 1891 en een (onbekend) fotoportret door C. Halbertsma (?-?).³

FIRMA VAN HASSELT & CO

Uit krantenberichten⁴ blijkt dat het borstbeeld in 1893 in de handel is gebracht door de firma Van Hasselt & Co in Den Haag.⁵ In *De Telegraaf* van 6 juli 1893 lezen we: *Uit Den Haag meldt men ons: Bij verschillende feestelijke gelegenheden bleek groote behoefte te bestaan aan een flink borstbeeld van onze jeugdigen Koningin Wilhelmina. Door de firma Van Hasselt & Co, te 's-Gravenhage is daarin thans voorzien en een levensgrootte buste van de Koningin in de handel gebracht, naar verkiezing in wit marmer, gips of plastiek [te] verkrijgen. Een reproductie van het ontwerp, dat vervaardigd werd door den bekenden beeldhouwer Teixeira de Mattos, is thans geëxposeerd bij de firma Couwée in de Lange Pooten alhier. De gelijkenis is treffend, vooral wanneer men het beeld en profiel ziet;*

Het kaartje met informatie.

Detail met signatuur 'H. Teixeira de Mattos'.

**Koningin Wilhelmina
ten voeten uit door
Adolphe Zimmermans,
met aantekening op
achterzijde 'april
1891'.**

ARCHIEF FAMILIE VAN DE
POLL, ZHG/GAZ, TOEGANG
2092, FOTODOOS 6

Adolphe

LA HAYE
DE RIJSDORPSTRAAT

en face zijn de trekken gelijk trouwens veelal met beeldhouwwerk het geval is, iets ouder, dan die van onze Koningin. De kleeding is in bevalligen, losse vorm om de buste geschikt en het geheel maakt een aangename indruk. Voortaan zal men zich dus niet meer te midden van eenen hooge feestviering met een miniatuurbeeldje behoeven te behelpen.

Het publiek zag het beeld rond Wilhelmina's verjaardag op 31 augustus in veel versierde etalages in Den Haag en elders. Zo ook in de kunsthandel van de heer D. van der Kellen aan de Noordblaak, waarover het *Rotterdamsch Nieuwsblad* op 21 juli 1893 schrijft: *De buste, die f 40 kost, scheen ons toe van een zeer voldoende gelijkenis te zijn, al kan ook de artistieke waarde niet bijzon-*

der hoog geschat worden. In portalen en vestibules en zelfs in salons zal deze buste een niet onaangename indruk maken ...

Zelfs in Zeist kon men kennismaken met de *'Levensgrootte Buste van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina'*, aldus een advertentie van De Bazar in de *Weekbode* van 2 september 1893. Misschien is het borstbeeld daarna overgebracht naar het aan de overkant van de 1^e Dorpsstraat gelegen Gemeentehuis, waar het als 'jeugdige prinses' een plaats heeft gekregen.

Noten

1. E. van Heuven-van Nes, *Monumenten voor Nassau en Oranje*, (Rotterdam 2004), pp.173-175.
2. P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse*

beeldende kunstenaars 1750-1880, ('s-Gravenhage 1981), p. 515.

3. Met dank aan mevr. drs. R. van Heuven-van Nes. De portretfoto door C. Halbertsma wordt genoemd als voorbeeld voor de buste in Leeuwarden in *Het Nieuws van de Dag*, 4 augustus 1892.
4. www.delpher.nl
5. In een advertentie van 17 augustus 1893 maakt Van Hasselt & Co bekend dat bestellingen van het borstbeeld, gedaan vóór 22 augustus, nog voor de verjaardag van H.M. de Koningin [d.i. op 31 augustus] worden geleverd, in: *Het nieuws van den dag; kleine courant*, 17 augustus 1893.

Levensgrootte Buste
— VAN —
Hare Majesteit Koningin Wilhelmina,
geboetserd door den Heer H. J. TEIXEIRA DE MATTOS,
vervaardigd in de Fabriek van Fijne Monumentale Ornamenten
en Kunstvoorwerpen van VAN HASSELT & Co.,
te 'S GRAVENHAGE,
Deze eenig bestaande, sprekend gelijkende en artistiek vervaardigde Buste, ondervindt alom het grootste succes, zoodat wij ons met vertrouwen, tot bezichtiging derzelve aanbevelen.
Firma Wed. A. VAN DE BUND,
DE BAZAR, Zeist.

Van het Bestuur

Aleid van de Bunt.
Van haar was de
oorspronkelijke lezing
over het ‘Ongewenst
Koninklijk Bezoek’
(1963), nu verkort
gepresenteerd door
JanHein Heimel in het
Historisch Café van 25
juli 2022.

In het afgelopen kwartaal zijn er belangrijke gebeurtenissen voor het ZHG geweest, verdrietige en blijde, beide. Een opsomming.

Ons bestuurslid Marc Wortmann is onverwacht op 15 september 2022 overleden, slechts 63 jaar oud. Ons oud-bestuurslid Fred Steensma is op 20 augustus 2022 in de leeftijd van 83 jaar overleden. Verderop leest u van beiden een kort *in memoriam*.

Een blij nieuws is dat we twee nieuwe redacteurs voor Seijst hebben gekregen: Henny Verheijden en Marja Vermeulen.

Het was fijn dat veel evenementen het afgelopen kwartaal konden plaatsvinden met veel belangstelling van de donateurs en andere Zeistenaan.

Op het Historisch Café van 25 juli 2022 gaf JanHein Heimel, onder

grote belangstelling een presentatie van een verkorte, maar nu geïllustreerde lezing van mej. Aleid van de Bunt uit 1963. De titel was: ‘Ongewenst Koninklijk bezoek aan Zeist (in het rampjaar 1672)’. De lezing is in boekvorm uitgegeven en verkrijgbaar bij het ZHG.

Op 9 september 2022 is de tentoonstelling ‘Schatten van het ZHG’ door wethouder Walter van Dijk

Een goede opkomst bij het Historisch Café van 25 juli 2022, waar JanHein Heimeel een verkorte versie presenteerde van Aleid van de Bunts oorspronkelijke lezing over het 'Ongewenst Koninklijk Bezoek'.

FOTO FLORAN VAN POECKE

geopend in het HIP. Alle donateurs hebben de prachtige catalogus van deze tentoonstelling, die tot 22 december 2022 te bezichtigen is in het HIP, ontvangen.

Op 12 september 2022 was de jaarlijkse Van de Poll-lezing, die na twee jaar weer gehouden kon worden, in de leerlingenkantine op het Schoonoordterrein. De ca. 70 belangstellenden hebben met interesse naar de lezingen van Arthur van Dijk en Wim Jansen over Willem Pijper geluisterd en vragen gesteld.

Op 13 september 2022 hebben ca. 20 deelnemers aan de uitgestelde excursie naar het Fraterhuis St.-Jozef aan de Schortelboeksesteeg deelgenomen. Helaas konden er niet meer mensen mee en het was ook de laatste keer dat een groep het Fraterhuis kon bezoeken.

Na een korte zomerstop is de ZHG-tafel op de dinsdagmorgen weer in trek voor vragen, opmerkingen, schenkingen. Het is meer dan de moeite waard om zelf een keer te komen.

Vermeldenswaard is zeker ook de uitreiking van de De Monté ver Loren Geschiedenisprijs 2021 aan de heren Kees Kort en Pieter Veraart voor hun trilogie: *Bestemming: Haven van Zeist, Van Utrecht naar Seijst en Bestemming: Station Zeist*. De prijs is door de De Monté ver Loren Stichting ingesteld om Zeister historisch onderzoek te stimuleren en wordt toegekend aan diegene die een 'artikel' (of een andere uitingsvorm) geschreven heeft over (een aspect van) Zeist vanuit een historisch perspectief.

LET OP: De agenda voor de komende evenementen zal voortaan

met de adresdrager van Seijst worden gestuurd. Op de website: www.zhg.nl kunt u ook hiervoor altijd terecht. In bijzondere gevallen zal er ook een digitale Nieuwsbrief worden verzonden.

Oproep: Het aantal (concept) publicaties voor het tijdschrift Seijst is sterk teruggelopen. We hebben jaren van overvloed gehad maar nu is er minder voorraad. Daarom aan u de vraag: wie wil eens iets schrijven over haar/zijn buurt, bijvoorbeeld welke winkels waren er, welke interessante mensen woonden er. Of kent u een vereniging, bedrijf, of plekje in Zeist waarover weinig of nog niet is gepubliceerd? Ook suggesties voor schrijvers zijn van harte welkom.

De richtlijnen voor de auteurs zijn te vinden op de site: www.zhg.nl/seijst. Een prachtig voorbeeld van een andere vorm van publicatie is het boek: *De Blikkenburgerlaan*, geschreven door JanHein Heimeel, een boek bestaande uit foto's, knipsels, plattegronden, prentbriefkaarten, voorwerpen, kennis, etc. en dat allemaal grotendeels uit de collectie van het ZHG. (€ 10 voor donateurs en € 5 verzendkosten).

Wanneer u dit allemaal leest is de herfst al voorbij en weten we of de coronaperiode nu achter ons ligt of dat we wel weer besmet raken met het coronavirus, maar minder ziek zijn geworden. Ik wens u allen

alvast Goede Feestdagen en een Voorspoedig en Gelukkig 2023 toe.

TEN SLOTTE

Zoals altijd kunt u uw vragen, opmerkingen en/of suggesties via de e-mail stellen: info@zhg.nl of telefonisch 06 21 82 78 78

Namens het bestuur,

Flora de Vrijer, voorzitter

Uitreiking van de De Monté ver Loren Geschiedenisprijs 2021 aan de heren Kees Kort en Pieter Veraart voor hun trilogie: *Bestemming: Haven van Zeist, Van Utrecht naar Seijst* en *Bestemming: Station Zeist*.

FOTO FLORAN VAN POECKE

In Memoriam **Marc Wortmann**

Marc Wortmann is tweemaal bestuurslid van het Zeister Historisch Genootschap geweest. De eerste periode van 1999 tot 2001 was hij tevens hoofdredacteur van ons blad Seijst. De tweede periode was van 2019 tot heden.

Na zijn werkzame periode in Londen en nadat hij weer helemaal een Zeistenaar was, is hij tot onze vreugde weer bestuurslid geworden. Door zijn kennis en ervaring kreeg hij de 'portefeuille' marketing en communicatie. Verschillende keren hebben we gebrainstormd over de vragen 'wat kan en/of moet beter met onze website en onze communicatie naar buiten?' Marc had daar verfrissende en goede ideeën over en we stonden op het punt om er uitvoering aan te gaan geven. Helaas heeft het niet zo mogen zijn en moeten wij verder zonder zijn inspirerende gedachten. Wij zullen Marc erg gaan missen, maar wensen vooral zijn vrouw, kinderen, kleinkind en verdere familie veel kracht toe om dit grote verlies te dragen.

Flora de Vrijer

In Memoriam **Fred Steensma**

Fred Steensma is van 2000 tot 2016 bestuurslid van het Zeister Historisch Genootschap geweest. Als bestuurslid was hij ook voorzitter van onze Commissie Lezingen en Excursies. In die periode zijn er onder zijn enthousiaste leiding veel excursies en lezingen georganiseerd. Hij was onvermoeibaar om mensen te vragen en dingen te regelen om een optimaal resultaat te krijgen. Zijn inbreng in het bestuur was door zijn grote netwerk in Zeist ook een belangrijk gegeven. We zijn hem veel dank verschuldigd. Wij wensen zijn familie veel sterkte om dit verlies te dragen. Hij was een markante man. Zijn vrouw Hanny overleed kort na Fred op 14 oktober 2022.

Flora de Vrijer

‘Familie Van de Poll, de Zeister tak, een geïllustreerde beschrijving’

Het boek van JanHein Heimel over de Zeister tak van de familie Van de Poll.

FOTO FLORAN VAN POECKE

Flora de Vrijer

JanHein Heimel heeft een mooi boek gemaakt. Zoals de ondertiteling aangeeft: ‘een geïllustreerde beschrijving’. Het gaat om een belangrijke Zeister familie en in het bijzonder voor ons, het Zeister Historisch Genootschap,

voorheen de Van de Poll Stichting. Al twee jaar geleden is een prachtig boek met de bovenstaande titel gedrukt maar door corona officieel pas gepresenteerd in 2022.

Een boek van ruim 100 pagina's. Het startpunt van de familie is 1340 en het gaat tot 1970 wanneer freule Jo, de laatst levende van de Zeister tak, overlijdt. Behalve over alle Van de

Polls gaat het ook over de woonplekken (o.a. Beek en Royen) in Zeist, hun werkzaamheden, hun vrijwilligerswerk etc. Maar ook wat er nu met de naam Van de Poll nog in Zeist te herkennen en te doen is.

Het boek is uiteraard te koop/bestellen bij het ZHG, de prijs is € 20 voor donateurs en € 25 voor niet-donateurs en € 5 portokosten.

JanHein Heimel overhandigt het boek over de Zeister tak van de familie Van de Poll aan wethouder Walter van Dijk.

FOTO FLORAN VAN POECKE

